

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ПАДУН Ніна Олексіївна

ЗМІСТ ТА ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
В ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

(1929-1940 р.р.)

13.00.01 - теорія і історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ - 1993

46 28. 109
Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

Науковий керівник: член-кореспондент АПН України,
доктор педагогічних наук,
професор НИЧКАЛО Н.Г.

Офіційні опоненти: член-кореспондент АПН України,
доктор педагогічних наук,
професор ТХОРЖЕВСЬКИЙ Д.О.

кандидат педагогічних наук,
доцент ОЛІЙНИК В.В.

Провідна організація: Вінницький державний
педагогічний інститут

Захист відбудеться *"15" травня* 1993 р. о *15* год.
на засіданні спеціалізованої ради К 068.18.15 по присудженню
наукового ступеня кандидата педагогічних наук у Київському
Університеті ім.Тараса Шевченка за адресою: 252601, м.Київ-І,
ДСП, вул.Володимирська, 60, ауд.330.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Київського університету ім.Тараса Шевченка

Автореферат розісланий *"17" вересня* 1993 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради
кандидат педагогічних наук, доцент

С.О.КАШИН

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження проблеми змісту та форм організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах України на різних етапах історичного розвитку обумовлюється завданнями національно-культурного відродження України, необхідністю творчого пошуку шляхів підготовки кваліфікованих, конкурентоспроможних робітників з високим рівнем професійних знань, умінь, навичок і мобільністю, що відповідають вимогам науково-технічного прогресу та ринковим відносинам в економіці, виховання соціально активних членів суспільства, формування у них наукового світогляду, творчого мислення, високих людських якостей, національної самосвідомості.

Докорінна перебудова нашого суспільства на основі принципово нових економічних, соціальних і політичних факторів обумовлює необхідність переосмислення історії та глибокого аналізу особливостей розвитку освіти в країні. Проблема становлення і розвитку національної школи цікавить сьогодні багатьох дослідників. Об'єктивний аналіз історичних фактів, документів і матеріалів допоможе виявити все те позитивне, що виправдало себе, а також осмислити причини серйозних недоліків, котрі важливо враховувати в процесі розбудови в Україні національної освіти, в тому числі і професійної. Розвиток та удосконалення професійно-технічної освіти, на нашу думку, знаходиться у прямій залежності від вивчення її історії та узагальнення передового й масового педагогічного досвіду, осмислення прогресивних традицій та причин серйозних недоліків, помилок на різних етапах історичного розвитку країни. Сучасне осмислення історико-педагогічних матеріалів має велике значення для перебудови всієї системи професійної освіти, пошуку нових форм організації підготовки кваліфікованих робітничих кадрів в умовах переходу до ринкової економіки.

Узагальнення результатів вивчення архівних документів та матеріалів, історичної, педагогічної та економічної літератури дозволило зробити висновок про те, що в історії української професійно-технічної школи період з 1929 по 1940 р.р. є одним із мало вивчених.

Спеціалістами з історії педагогіки проведена значна робота з вивчення теорії та історії професійно-технічної освіти, зокрема,

в тісному зв'язку з процесом соціально-економічного, політичного та культурного розвитку суспільства.

Перші роботи з історії профтехпедагогіки були опубліковані в нашій країні ще в XIX ст. Історичні аспекти підготовки кваліфікованих робітників у колишньому СРСР досліджувалися С.Я.Батишевим, А.Н.Веселовим, І.К.Воеводським, Ю.Г.Осовським, Г.І.Терещенком, М.Ф.Пузановим та іншими.

Особливості розвитку професійно-технічної освіти у 20-30-ті роки у різних регіонах країн СНД, в тому числі й в Україні, представлені в роботах М.М.Гриценка, М.С.Гриценка, Г.І.Ясницького, О.Б.Слуцького, С.К.Гутянського та інших дослідників.

Питанням розвитку освіти в Україні присвячено праці О.О.Михайлова, А.Д.Бондаря, С.І.Ларкіна, в яких висвітлено стан підготовки кваліфікованих робітників для сільського господарства.

Деякі питання розвитку професійно-технічної освіти в Україні наприкінці 20-х років досліджували В.І.Баранов, В.М.Гнедин. Однак ці автори не досить глибоко проаналізували педагогічні аспекти цієї проблеми.

Певне загальнонаукове та теоретичне значення для нашого дослідження мають опубліковані праці з проблеми підготовки кваліфікованих кадрів О.С.Дубинчук, Ю.О.Курносова, Н.Г.Ничкало, Б.П.Чирко.

Проведене нами вивчення дозволило зробити висновок про те, що проблема змісту та форм організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах України в період 1929-1940 р.р. не досліджувалась в історико-педагогічному плані. Багато цінних документів, матеріалів, державних архівних фондів України залишилися поза полем зору дослідників. Особливості досвіду організації навчально-виховного процесу, підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у закладах професійно-технічної освіти в 30-ті роки в Україні майже зовсім не вивчалися.

Здійснення історико-педагогічних досліджень з профтехпедагогіки з метою пошуку шляхів перебудови змісту та форм організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних закладах України з питань підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у новій соціально-економічній ситуації в умовах переходу

до ринкової економіки стало проблемою нашого дослідження.

Таким чином, викладене вище визначило вибір теми дисертаційного дослідження "Зміст та форми організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах України (1929-1940 р.р.)".

Об'єкт дослідження: професійно-технічна освіта у процесі її історичного розвитку (1929-1940 р.р.).

Предмет дослідження: зміст та форми організації навчально-виховного процесу в закладах профтехосвіти України в 1929-1940 р.р..

Мета дослідження: виявити тенденції в розвитку змісту та форм організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах України в 30-ті роки; визначити можливі шляхи використання досвіду, накопиченого педагогічними колективами закладів профтехосвіти та підприємствами різних галузей народного господарства в досліджуваний період у процесі реалізації Концепції професійної освіти України в сучасних умовах.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати вплив соціально-економічних факторів на розвиток змісту та форм організації навчально-виховного процесу в профтехшколах України.

2. Простежити динаміку розвитку мережі професійно-технічних навчальних закладів в Україні в 1929-1940 р.р.

3. Виявити особливості навчальних планів та програм профтехшкіл різного типу 30-х років.

4. Схарактеризувати специфіку організації навчально-виховного процесу в закладах профтехосвіти України в досліджуваний період.

5. Розробити методичні рекомендації для інженерно-педагогічних працівників профтехосвіти України щодо використання в сучасних умовах досвіду підготовки кваліфікованих кадрів у 30-ті роки.

Методологічною основою дослідження стало положення про діалектичний взаємозв'язок і взаємообумовленість явищ та необхідність їх вивчення в конкретно-історичних умовах, про діалектику продуктивних сил та продуктивних відносин, про поєднання навчання з працею, а також органічний взаємозв'язок загальної, професійної та політехнічної освіти в підготовці

майбутнього трудівника.

Теоретичною основою дослідження стали праці педагогів, психологів, істориків, філософів, економістів з проблем професійної освіти. У ході дослідження вивчалась педагогічна спадщина керівників Наркомосу України - Я.П.Ряппо, М.О.Скрипника, які брали активну участь у розвитку профтехосвіти в Україні в 20-ті роки.

Важливе значення для дослідження обраної проблеми мало вивчення документів державних органів, Наркомосу України 20-30-х років. Цінними джерелами стала періодична преса тих років. На різних етапах дослідження нами здійснювався аналіз конкретно-історичних матеріалів, документів директивного та виконавчого характеру. Ряд з них було виявлено нами в архівах України і вперше введено в науковий обіг.

Основні джерела дослідження: матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), законодавчі акти, рішення з'їздів, конференцій та нарад з питань народної і професійно-технічної освіти, статистичні збірники, документи державних органів, Наркомосу України, матеріали періодичної преси 20-30-х років.

Методи дослідження: теоретичний, історико-педагогічний аналіз літературних, архівних документів і матеріалів та інших джерел; проблемно-цільовий аналіз матеріалів періодичної преси, результатів незалежних соціологічних досліджень з метою одержання соціально-педагогічної інформації, виявлення тенденцій в навчально-виховній та виробничій діяльності профтехшкіл різного типу, а також теоретичних та методичних публікацій з проблем становлення та розвитку системи профтехосвіти, організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних закладах України в 30-ті роки.

Дослідження проводилось у 1987-1993 роках і передбачало: теоретичне, осмислення проблеми, вивчення історичної, педагогічної, психологічної, економічної літератури, архівних документів, аналіз навчально-методичної документації закладів профтехосвіти і підприємств, статистичних даних, систематизацію дослідницьких матеріалів, виявлення тенденцій розвитку професійно-технічної школи в Україні в 30-ті роки, аналізу

особливостей змісту та форм організації навчально-виховного і виробничого процесу в закладах профтехосвіти різного типу. На завершальному етапі дослідження було розроблено методичні рекомендації для інженерно-педагогічних працівників профтехучилищ щодо використання накопиченого досвіду з проблеми підготовки кваліфікованих робітників.

Наукова новизна дослідження полягає в розкритті історико-педагогічних аспектів розвитку змісту та форм організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах профтехосвіти України в 30-ті роки, виявленні тенденцій та специфіки організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах України в досліджуваній період, визначенні можливих шляхів та форм використання в сучасних умовах досвіду 30-х років щодо підготовки кваліфікованих робітників.

Теоретичне значення дослідження полягає в історико-педагогічному аналізі впливу соціально-економічних факторів на розвиток змісту та форм організації навчально-виховного процесу в профтехшколах України, виявленні динаміки розвитку мережі професійно-технічних закладів в Україні в 1929-1940 р.р., специфіки організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних закладах України, аналізі навчальних планів та програм профтехшкіл різного типу та виявленні їх особливостей в залежності від різних галузей народного господарства, а також специфіки організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних закладах України.

Практичне значення дослідження полягає в розробці методичних рекомендацій для інженерно-педагогічних працівників, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів, коледжів і ліцеїв щодо використання досвіду закладів профтехосвіти 30-х років в організації навчально-виховного процесу в сучасних профтехшколах України.

Вірогідність результатів і основних висновків дисертаційної роботи забезпечена методологічним обґрунтуванням вихідних позицій дослідження, використанням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його предмету, меті і завданням, аналізом значного обсягу архівних джерел та важливих публікацій з проблеми.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Хід і результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжгалузевій науково-практичній конференції (м.Кіровоград, 1992), першій російській науково-практичній конференції з міжнародною участю (м.Санкт-Петербург, 1993), Всеукраїнській науково-практичній конференції (м.Ніжин, 1993).

На захист виносяться:

1. Теоретично обґрунтовані положення і висновки, що характеризують основні тенденції розвитку професійно-технічної освіти України в 1929-1940 р.р..

2. Характеристика професійно-технічних навчальних закладів України, динаміки розвитку їх мережі в 1929-1940 р.р. та особливостей навчальних планів і програм профтехшкіл різного типу в залежності від певних галузей народного господарства.

3. Висновок щодо сформованості та основних напрямів розвитку системи науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу в професійно-технічних школах 30-х років.

Структура дисертації:

Дисертація складається з вступу, трьох розділів, десяти параграфів, висновку, списку основної використаної літератури та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується вибір теми дослідження, розкривається її актуальність, визначаються об'єкт, предмет і мета, завдання дослідження, його наукова новизна і практичне значення.

У першому розділі - "Підготовка кваліфікованих робітничих кадрів у навчальних закладах профтехосвіти як історико-педагогічна проблема" представлено результати аналізу історичної та педагогічної літератури, а також архівних документів і матеріалів з проблеми підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у навчальних закладах профтехосвіти України в педагогічній теорії; висвітлено соціально-економічні умови, вимоги до підготовки робітничих кадрів у професійній школі, різні типи професійних навчально-виховних закладів та особливості формування їх мережі в 30-ті роки.

У ході наукового аналізу враховувались результати окремих,

на жаль, не багатьох досліджень, присвячених проблемам розвитку професійної освіти в Україні в досліджуваний період.

На основі здійсненого аналізу цього аспекту дослідження нами зроблено такі висновки: а) аналіз літературних джерел та архівних документів і матеріалів показав, що джерельна база з теми дослідження досить широка. Значна частина документів (звіти, накази, постанови та розпорядження Уряду, Наркомосу України та ін.), виявлених і використаних на різних етапах дослідження, зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. Їх цінність полягає в тому, що вони дають змогу об'єктивно дослідити особливості становлення та розвитку професійно-технічної освіти в Україні. Серед виявлених нами архівних документів значну історико-педагогічну цінність мають фонди 27, 166, 806, 1252 та ін., котрі лише частково були проаналізовані дослідниками проблем історії професійно-технічної освіти в Україні і введені нами в науковий обіг. Однак, слід підкреслити, що значна їх частина потребує подальшого вивчення. Ось чому в процесі роботи над дисертацією була приділена значна увага науково-педагогічному аналізу архівних документів і матеріалів;

б) об'єктивне вивчення історико-педагогічної, історіографічної, суспільно-політичної літератури показало, що період розвитку професійно-технічної освіти в Україні, котрий охоплює 1929-1940 р.р. ще не достатньо вивчений: майже не вивчено стан підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у закладах профтехосвіти в 30-ті роки, науково-методичного забезпечення навчально-виховного і виробничого процесу в закладах профтехосвіти, не розкрито науково-педагогічні основи підготовки кваліфікованих робітничих кадрів в Україні в досліджуваний період. В окремих працях автори намагались розкрити питання професійної підготовки в 30-ті роки. Зауважимо, що вони підходили до цього тільки з марксистсько-ленінських позицій, висвітлюючи в основному керівну роль комуністичної партії та діяльність партійних організацій України з питань підготовки та перепідготовки робітничих кадрів. Не було здійснено об'єктивного аналізу соціально-економічних умов та їх впливу на формування кваліфікованих кадрів;

в) дослідники нерідко обмежувались переважно аналізом статистичних даних, уникаючи глибокого вивчення змісту і форм

організації навчально-виховного процесу в закладах профтехосвіти різного типу. Мало місце нівелювання, надмірні узагальнення, не враховувались соціально-економічні, історичні та інші особливості України.

У цьому розділі дисертації висвітлюються соціально-економічні умови досліджуваного періоду, що був особливим і не міг не позначитися на розвитку професійно-технічної освіти.

30-ті роки були періодом зародження та розвитку командно-адміністративної системи управління, утвердження на цьому етапі культу особи Сталіна. У дисертації зазначається, що в цілому, розпочинаючи з другої половини 30-х років, відбувався складний та суперечливий процес поступового відступу від традицій демократизації в галузі народної освіти. Помітно посилювалась бюрократизація управління шкільною справою, надмірна політизація та заорганізованість у діяльності школи і вчителя, різке обмеження його творчої ініціативи та самодіяльності. Наслідком командно-натискного, авторитарного стилю керівництва з боку центральних і місцевих органів народної освіти стали процентоманія, формалізм в оцінці праці педагогів та учнів.

Вимоги, що висувало життя, обумовлювали необхідність значного підвищення рівня та якості загальноосвітньої підготовки учнів. Без цього неможливо було розв'язати завдання підготовки кадрів для різних галузей народного господарства. Нові завдання в організації навчально-виховної роботи у школах ФЗУ вимагали докорінних змін у галузі методів та форм організації навчання.

У дисертації представлено результати аналізу навчально-методичної документації різних типів професійних навчальних закладів, зокрема: професійно-технічних шкіл, шкіл фабрично-заводського учнівства, шкіл робітничого юнацтва, шкіл учнівства масових професій, шкіл радгоспного, колгоспного, машинотракторного учнівства, будівничого учнівства, "завод-шкіл", гірпромучів, а також навчальних закладів з підготовки й підвищення кваліфікації робітничих кадрів з числа дорослого населення: виробничо-політехнічних курсів, робітничо-технічних шкіл, короткострокових та довгострокових курсів.

Як показало дослідження, професійна освіта в Україні наприкінці 20-х років була представлена 142 професійними школами різних типів, у тому числі - 33-ма індустріальними, 25-ма

сільськогосподарськими, 6-ти соціально-економічними, 63-ма педагогічними. Щодо масових шкіл, то їх мережа була такою: 197 професійно-технічних, 134 шкіл ФЗУ, 34 вечірніх робітничих шкіл, 144 кустарних, 227 сільськогосподарських, 36 медичних, 93 торговельно-промислових та кооперативних, 31 мистецька. Документи і матеріали, літературні та інші джерела, проаналізовані нами на цьому етапі дослідження, дали змогу зробити деякі висновки: у цей період розвивалась диференціація профшкіл за фахами з урахуванням потреб підприємств та господарчих округів у кваліфікованих робітничих кадрах; значна увага приділялась розгортанню мережі профшкіл з урахуванням загальних планів розвитку промисловості і сільського господарства. Наприклад, в індустріальних округах - створювались механічні, електротехнічні, будівельні та хімічні; у вугільних та Криворізькому округах поряд з цими - й гірничі професійні школи.

У залежності від галузей промисловості профтехшколи поділялися на: механічні, електротехнічні, будівельні, гірничі та інші. Вони забезпечували певні галузі промисловості кваліфікованими робітничими кадрами. Профтехосвіта в досліджуваній період, незважаючи на виявлені нами недоліки, не була тупиковою: при складанні планів прийому враховувався контингент вступників до вузів, витримувалась державна лінія щодо підготовки інженерно-технічної інтелігенції з числа кращих випускників професійно-технічних шкіл.

Наприкінці 20-х років в основу функціонування навчальних закладів профтехосвіти був покладений галузевий принцип. Система підготовки кадрів для промисловості, транспорту, сільського господарства була передана в підпорядкування Вищої Ради народного господарства України (ВРНУ).

Основною формою підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у 30-х роках залишалась школа ФЗУ. Поступово сформувались такі її типи: школи фабричного та заводського учнівства, транспортного і гірничопромислового учнівства. В залежності від потреб окремих галузей виробництва та від місцевих умов школи ФЗУ поділялися на: а) школи ФЗУ при заводах, фабриках, копальнях та інших підприємствах; б) самостійні школи ФЗУ (школа-фабрика, школа-завод); в) регіональні ("районовані") школи, що обслуговували будівельні організації, а також невеликі фабрики,

заводи, копальні.

У зв'язку з зростаючими потребами народного господарства в кваліфікованих кадрах створювались нові типи професійних навчальних закладів. Так, у вересні 1929 р. відповідно до наказу ВРНГ колишнього СРСР для підготовки робітників на розчленованих операціях та універсалів "пониженої" кваліфікації створюється школа ФЗУ масових професій.

Розгортання професійно-технічних навчальних закладів залежало від потреб промисловості, місцевих умов. У дисертації представлено дані про мережу закладів профтехосвіти. Їх аналіз показав, що на початку 30-х років в Україні спостерігалось помітне зростання кількості професійно-технічних навчальних закладів. Пізніше соціально-економічні умови, що склалися в країні, привели до різкого зменшення мережі шкіл ФЗУ та навчальних закладів типу ФЗУ. Наприклад, у 1928 р. діяло 212 шкіл ФЗУ та навчальних закладів типу ФЗУ, у 1931 р. та 1938 роках - відповідно 355 і 265.

Таким чином, досліджуваний період характеризувався такими особливостями: різноманітністю професійно-технічних навчальних закладів. Основною формою підготовки робітничих кадрів залишалась школа ФЗУ. В основу функціонування навчальних закладів було покладено галузевий принцип; збільшено строки навчання (причому вони були однаковими як для простих, так і для складних спеціальностей); школи ФЗУ нерідко здійснювали підготовку робітників у масштабах, які перевищували потреби виробництва, внаслідок чого значна частина випускників після закінчення професійної школи не закріплювалась на виробництві; підготовка робітників вузького профілю; завершення процесу спеціалізації шкіл, здійснення внутрігалузевої спеціалізації шляхом концентрації та закріплення шкіл ФЗУ в певних галузях народного господарства. В кожній професійній школі здійснювалась підготовка робітників з вузького кола професій з наступним розподілом їх на різні підприємства та в різні райони країни. Однак, ця тенденція не набула розвитку із-за відомчого керівництва та децентралізації, що поглиблювалась.

Узагальнення результатів аналізу вивчення архівних документів і матеріалів з теми дослідження дає підставу стверджувати, що не зважаючи на важкі соціально-економічні умови,

в досліджуваний період в Україні проводилась певна робота, спрямована на розвиток системи професійно-технічної освіти. Зростала мережа професійно-технічних навчальних закладів різного типу, обґрунтовувався зміст "профільів спеціальностей", визначались кваліфікаційні вимоги до підготовки кадрів у професійній школі.

У другому розділі - "Теоретичні та організаційно-педагогічні засади підготовки робітничих кадрів у професійній школі в 30-ті роки"- узагальнено результати аналізу навчальних планів та програм закладів профтехосвіти різного типу, форм і методів організації навчально-виховного процесу в них та розглянуто питання організації навчально-виробничої практики учнів.

Здійснюючи дослідження з цих аспектів проблеми, ми проаналізували 103 навчальні плани різних типів професійно-технічних навчальних закладів України (розроблених у 1929, 1930, 1931, 1932 р.р.), а саме: сільськогосподарських, соціально-економічних, індустріально-технічних, хімічних професійних шкіл, "трактороучів", шкіл ФЗУ ряду об'єднань, зокрема: "Сталь", "Дукор", "Вугілля", а також Крамкомбінату, Гірпромучу та інших. На основі здійсненого аналізу нами виявлено особливості навчальних планів кінця 20-х та початку 30-х років. Так, навчальні плани закладів профтехосвіти кінця 20-х років виявилися непродуктивними, оскільки в них мало місце послаблення уваги до систематичності й фундаментальності формування знань, умінь і навичок. Це обумовлено рядом причин, зокрема: інженерно-педагогічні працівники не мали належної загальноосвітньої підготовки; не була створена відповідна науково-методична система; навчально-матеріальна база професійно-технічних навчальних закладів не дозволяла повністю реалізувати ідеї диференційованого підходу до навчально-виховного процесу.

У дисертації зазначається, що перехід Наркомосу України наприкінці 20-х років до адміністративно-командного управління обумовив розвиток тенденції уніфікації навчально-методичної документації. Як показали виявлені дослідницькі матеріали, навчальні плани, розроблені у 1927 р., були замінені у 1929 р. єдиними загальноосвітніми планами для всіх профтехшкіл та шкіл ФЗУ України.

Аналіз навчально-програмної документації показав, що початок 30-х років характеризувався розробкою нової навчально-методичної документації. Запроваджувалися нові перехідні навчальні плани та програми для різних типів навчально-виховних закладів. Як зазначає історик профтехпедагогіки Ю.Г.Осовський, в їх основу було покладено такі принципи: малопредметності, що реалізувалась шляхом групування предметів; спеціалізації, що сприяла посиленню виробничої спрямованості навчальних планів і програм; циклізації - об'єднання споріднених дисциплін у цикли або "стрижні".

Навчальні плани закладів профтехосвіти 30-х років розроблялися на основі ідей інтеграції та диференціації навчально-виховного процесу в школі. Слід особливо підкреслити, що обов'язковою була вимога щодо розробки навчальних планів з урахуванням конкретного профілю професійної підготовки. В ході аналізу архівних документів і матеріалів та літературних джерел виявлено, що серед дисциплін профтехциклу було створено ряд інтегрованих курсів, зокрема: техніки механізації та машинознавства, мінералогії та геології, геодезії та мажрейдерської справи, рахівництва та калькуляції. Їх мета - забезпечення професійної підготовки учнів - майбутніх спеціалістів середньої кваліфікації з присвоєнням 2-го розряду. В залежності від рівня кваліфікації визначалися строки навчання в профшколах. Так, на базі загальноосвітньої підготовки 7 класів для профшкіл встановлювався строк навчання 3 роки (наприклад, 3-річні профтехшколи з підготовки техніків для гірничої промисловості, техніків пожежної справи). Для техніків 1-го розряду встановлювався 4-річний строк навчання. Особливо підкреслимо, що значна увага приділялась теоретичному навчанню. Це мало важливе значення для підготовки кваліфікованого робітника. Більше половини годин було передбачено на вивчення предметів загальноосвітнього циклу. Навчальні програми із загальноосвітніх дисциплін були розроблені таким чином, щоб учні мали можливість глибоко оволодівати матеріалом, необхідним для професійної підготовки, зокрема, з спеціальних дисциплін. Останній матеріал викладався вузько, але так, щоб не порушувалась логіка даного предмета. Водночас у програмах недостатньо враховувалась професійна спеціалізація. Це пояснювалось орієнтацією працівників таких закладів на підготовку робітника-універсала та недооцінкою

значення методичними органами і закладами профтехосвіти зв'язків навчального матеріалу з виробництвом.

Аналіз архівних документів і матеріалів дав змогу виявити співвідношення між кількістю годин теоретичного навчання, загальноосвітніх та фахових дисциплін у школах окремих вертикалей та окремих профілів коливався від 47,4% до 76,5%. У циклах як загальноосвітніх предметів, так і дисциплін профтехциклу було створено і запроваджено інтегровані курси. Наприклад, у курсі суспільствознавства інтегрувались знання з історії, економічної географії, політичної економії та економічної політики, основ радянського права і будівництва, основ діалектичного матеріалізму.

Інтегрований курс "Фізика з електротехнікою", на який передбачалося 13,4% навчального часу від загальної кількості годин, був спрямований на забезпечення теоретичної підготовки з технологічних процесів, характерних для даного виробництва і пов'язувався з профілем кожної професійної школи. Кількість годин на вивчення того чи іншого інтегрованого курсу для різних шкіл ФЗУ була різною. Так, у школі Крамкомбінату на вивчення інтегрованого курсу "Хімія з матеріалознавством" для учнів з базовою освітою 7 років відводилось 4,7% від загальної кількості годин, передбачених навчальним планом, а для учнів з базовою освітою 4-5 років - 6,2%.

В архівних фондах нами виявлено навчальні плани, розроблені навчально-методичним сектором кадрів об'єднання "Сталь". На нашу думку, вони мають наукове і практичне значення. Плани розроблялись з урахуванням особливостей профілю різних спеціальностей. При цьому чітко визначались зміст професійної підготовки, обсяг знань та навичок, потрібних кваліфікованому робітникові даної галузі. Важливе значення мало враховування вимог щодо збереження норм для соціально-економічних дисциплін - 15% від усієї кількості годин, передбачених на теоретичне навчання, як максимум; для фахових дисциплін - 25%, як мінімум. Співвідношення між теоретичним та практичним навчанням мало становити 1:1; строк навчання - 2 роки. При опрацюванні навчальних планів нами виявлено їх різні варіанти, тобто для учнів із загальноосвітньою підготовкою 4-5 кл. та 6-7 кл. Для кожної групи спеціальностей плани розроблялися окремо.

Таким чином, до основних особливостей навчальних планів, розроблених у 30-х роках ми відносимо: а) при розробці навчальних планів здійснювався диференційований підхід, тобто враховувались загальноосвітня база учнів та строки навчання (були розроблені навчальні плани для груп з 4-5 річною загальноосвітньою підготовкою та 7-річною); б) навчальний план будувався на основі ідей інтеграції та диференціації. Водночас мала місце надмірна варіативність навчальних планів та програм їх переваженість навчальним матеріалом. Спостерігалась тенденція до скорочення строків навчання, що викликало необхідність перегляду навчальних планів і програм. Надмірна ідеологізація стала однією з причин того, що навчальний матеріал розглядався тенденційно, тобто переважно робився акцент на необхідності висвітленні здобутків соціалізму і формуванні в учнів зневаги до капіталізму.

Архівні документи та матеріали, виявлені в ході дослідження, свідчать про те що, в 30-ті роки, не зважаючи на складні соціально-економічні та ідеологічні умови, педагогічними колективами профтехшкіл різного типу здійснювався інтенсивний пошук вдосконалення змісту та форм організації навчально-виховного процесу. Слід підкреслити нетрадиційний підхід до запровадження в практику роботи шкіл прогресивних методів та форм навчання. Поряд з дійсно новими, прогресивними методами нерідко пропонувалися нові лише за назвою, що не могли вплинути на поліпшення діяльності закладів профтехосвіти.

Наприкінці 20-х років педагогами профтехшколи значна увага приділялась різноманітним формам викладу навчального матеріалу на уроках та практичних заняттях у майстернях і на виробництві. Так, важливими формами, що широко застосовувались у школах ФЗУ та профшколах, були: повідомлення-лекція, запитання-відповідь, консультація, бесіда з учителем, бесіда учнів між собою, бесіда з сторонніми особами в школі, доповідь учнів, читання про себе, колективне читання (пояснювальне читання), вільне записування, записування під диктовку, замальовування, креслення, демонстрування об'єктів та дослідів, лабораторні роботи.

Педагоги профтехшколи намагались викорінювати ремісництво, подолати розрив між теорією та практикою в навчально-виробничій діяльності. Завдяки творчим пошукам педагогів у закладах профтехосвіти стали поширеними лабораторні заняття, виробничі

семінари, навчальні заняття в майстернях, технічні та загальноосвітні екскурсії, дослідження, дискусії тощо. Створювались навчальні кабінети здебільшого з предметів профтехциклу.

Разом з тим в пошуках активізації навчання профтехшкола звернулася до таких організаційних форм, як: дальтон-план, метод проектів, бригадно-лабораторної системи, що була, до речі, спочатку визнана єдиною універсальною системою. У публікаціях С. Я. Батишева, Ю. Г. Осовського та інших дослідників показано, що у 1932 р. вона зазнала краху внаслідок ігнорування інших методик навчання. На початку 30-х років у школах ФЗУ активно використовувалась методика "вільного просування бригад". Основною формою організації навчального процесу у цих школах ФЗУ стає урок. У процесі аналізу архівних документів і матеріалів нами виявлено основні особливості класно-урочної системи навчання в закладах профтехосвіти, вимоги до викладача та учнів на уроці, а також щодо вибору методів організації навчально-виробничої діяльності учнів.

Таким чином, початок 30-х років характеризувався запровадженням у практику роботи професійних шкіл різного типу зарубіжного педагогічного досвіду. Підкреслимо, що мало місце його механічне перенесення без врахування умов та можливостей закладів профтехосвіти, соціально-економічної ситуації. Водночас не дооцінювався педагогічний досвід профтехшкіл України. Чимало працівників закладів профтехосвіти мали низький рівень педагогічної підготовки, що виявлялось у невмінні правильно визначити і застосувати методи організації навчального процесу. Відсутність необхідних науково-методичних рекомендацій з питань організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних закладах негативно позначалась на його результативності, що виявлялось у вульгаризації, примітивному підході до визначення змісту та основних форм організації навчально-виховного процесу в цих закладах.

У дисертації подано результати аналізу стану організації навчально-виробничої практики учнів. Викладено основні форми та методи організації навчально-виробничої практики у навчальних закладах профтехосвіти різного типу в досліджуваний період.

На основі здійсненого аналізу ряду документів з питань

організації навчально-виробничої практики було виявлено специфіку організації її в закладах профтехосвіти. Мова йде про проведення виробничої практики безпосередньо на підприємствах. Її основною метою було залучення учнів до виробничих процесів, ознайомлення з майбутньою професією, вимогами до неї, умовами праці на підприємствах та оволодіння практичними вміннями й навичками; організація виробничої практики на основі спеціально розроблених навчальних програм; виробнича практика проводилась на робочих місцях конкретного виробництва відповідного профілю. Вона мала характер виробничої праці і не втрачала при цьому навчального та виховного значення, а також мала політехнічну спрямованість. Але, на жаль, іноді учнів використовували для виконання підсобних робіт, порушуючи при цьому встановлені норми охорони праці підлітків (учні працювали не за призначенням, працювали у нічні зміни, робочий день був таким, як у дорослих трудівників). Все це негативно позначалось на якості підготовки кваліфікованих робітників.

У результаті наукового пошуку нами було виявлено оригінальні навчальні програми з виробничої практики. У дисертації проаналізовано та представлено у двох таблицях дані щодо розподілу навчального часу по цехах для окремих спеціальностей. При побудові нових навчальних планів та програм з виробничого навчання обов'язковою умовою було врахування профілю фахівця певної галузі промисловості. Нами виявлено основні особливості побудови навчальних планів та програм з виробничого навчання: а) насичення матеріалом, зміст якого відповідав би розвитку народногосподарського комплексу; б) тісне поєднання теоретичного навчання з виробничим та суспільнокорисною діяльністю учнів; в) встановлення співвідношення між теоретичним та виробничим навчанням (1:1); г) виконання виробничих замовлень підприємств; д) організація безперервної практики в різних цехах підприємств, лабораторій, цехових громадських організацій, відділів економіки праці та органів планування й контролю; е) врахування основних завдань процесу політехнізації шкіл ФЗУ.

Програми з виробничого навчання передбачали: постійне планове пересування учнів з одних видів робіт і верстатів на інші; необхідність виконання встановлених для учнів ФЗУ диференційованих виробничих норм, вивчення учнями в практичній

діяльності суміжних частин виробничого процесу. Ці навчальні плани та програми для кожної спеціальності розроблялися окремо. Обсяг навчального часу також розподілявся по цехах для кожної спеціальності. У дисертації подано результати аналізу плану виробничого навчання для спеціальності "Слюсар по ремонту сільськогосподарських машин" (строк навчання - 3 роки). Тривалість робочого дня - 8 навчальних годин, із них 50% передбачалось на вивчення теорії і 50% - на практику. Всього на навчання в закладах профтехосвіти передбачалось 5760 годин, із них на виробниче навчання - 2880 годин. Як бачимо, співвідношення між теоретичним та практичним навчанням становило 1:1.

Отже, на основі вивчення цього аспекту проблеми сформульовано висновок, що при плануванні виробничого навчання обов'язковою умовою було проведення виробничої практики у цехах підприємств з метою оволодіння певними виробничими навичками відповідно до навчальних програм. Як правило, при складанні навчальних планів враховувались строки навчання та рівень загальноосвітньої підготовки учнів.

Історико-педагогічний аналіз виявлених документів та матеріалів показав, що навчально-виробнича практика була однією з складових частин навчально-виховного процесу в закладах профтехосвіти. Організацією навчально-виробничої практики займалися школа ФЗУ, Народний Комісаріат освіти (НКО), господарчі об'єднання, підприємства, трести тощо.

Таким чином, проведене дослідження дає змогу зробити висновок про те, що у 30-ті роки відбувалось інтенсивне поглиблення загальноосвітньої, професійної та політехнічної освіти. Такий підхід спрямовувався на забезпечення підготовки висококваліфікованих спеціалістів для всіх галузей народного господарства.

У третьому розділі - "Науково-методичне забезпечення діяльності закладів профтехосвіти" - висвітлено результати вивчення таких проблем, як: організація науково-методичної роботи; підготовка і видання підручників для професійних закладів; підготовка педагогічних кадрів; реалізація Концепції професійної освіти України в умовах переходу до ринкової економіки на основі використання досвіду профтехшкіл України 30-х років. Висвітлюються матеріали, що свідчать про розмежування

управлінських функцій між НКО, відомствами, господарськими організаціями. Згідно з рішенням уряду від 25 червня 1930 р. ліквідувалися головпрофоси, а їх функції перекладалися на заново створені навчально-методичні сектори, відділи кадрів Наркомосів. Наприклад, на НКО покладалась розробка та затвердження навчальних планів і програм; установа мінімуму вивчення суспільних, загальнотеоретичних та загальнотехнічних дисциплін. НКО України здійснював єдине програмно-методичне керівництво підготовкою спеціалістів вищої та середньої кваліфікації в усіх професійно-технічних навчальних закладах. На відомства покладалась безпосередня відповідальність з питань загального програмно-методичного керівництва. Вони остаточно затверджували плани прийому та випуску учнів. Господарчі об'єднання здійснювали керівництво всією науково-методичною та навчально-педагогічною роботою, а також затверджували конкретні навчальні плани з виробничої практики.

Система науково-методичного забезпечення діяльності закладів профтехосвіти в Україні в 30-ті роки відрізнялася від Російської системи. Так, при президії ВРНГ України було створено раду робітничої освіти, а також при секторі кадрів - методичну раду, що здійснювала координаційні функції; при НКО України - науково-методичну раду; в професійних школах - предметні комісії, методичні кабінети. З метою організації взаємозв'язку між окремими школами з питань методичної роботи створювалися комбінати (учбово-планове бюро).

На основі проведеного дослідження виявлено такі тенденції: відділи народної освіти здійснювали контроль, але не мали права оперативного керівництва та втручання в організацію методичної роботи; недостатність методичного керівництва з боку господарчих організацій; керівники господарчих організацій дуже мало були обізнані з навчальною, а тим більше з методичною роботою. Зрозуміло, вони не були підготовлені до організації навчально-виховної та методичної роботи.

У професії історико-педагогічного пошуку нами виявлені документи і матеріали, що свідчать про стан забезпечення підручниками професійно-технічних шкіл України в досліджуваний період. Підручники для шкіл ФЗУ, видані в 1930-1931 р.р., склалися як "робочі книжки" або за матеріалами комплексних

програм. Їх зміст було зорієнтовано переважно на лабораторно-бригадну систему організації педагогічного процесу. Більшість із них були непридатними для закладів профтехосвіти, оскільки не давали систематичних знань (не приділялась увага чіткому викладу законів, правил, теорем тощо).

На початку 30-х років функціонувало два типи ФЗУ: на базі 4^{-ї} річки та 7-ми річки. Загальноосвітній рівень їх учнівського контингенту був надто строкатим (від 4 до 7-річної освіти). Для кожного з цих типів ФЗУ було розроблено відповідні навчальні плани. Працівниками системи профтехосвіти було запропоновано видати для них підручники. Їх автори мали затруднення у визначенні дидактичних вимог, виборі змісту навчального матеріалу для учнів закладів профтехосвіти різного типу. Як показало дослідження, у цей період не було єдиного плану підготовки підручників, диференційованого підходу до керівництва цією справою, не залучались досвідчені працівники шкіл ФЗУ до створення нових підручників. За нашими дослідницькими даними, до кінця 30-х років так і не було складено науково обґрунтованих підручників для закладів профтехосвіти.

Внаслідок недостатньої кількості підручників у цих закладах профтехосвіти використовувались підручники політехнічної школи та технікуму, зокрема: школи ФЗУ на базі 4-річки використовували підручники 2-го концентру політехнічної школи, а школи ФЗУ на базі 7-річки - підручники технікумів.

Слід підкреслити, що програми і підручники для політехнічної школи та технікумів були розраховані на навчальний час у 1,5-2 рази більший, ніж його мали відповідні типи шкіл ФЗУ. Так, на вивчення математики в 2-му концентрі політехнічної школи виділялось 558 навчальних годин, а у ФЗУ на базі 4-річки - 270; на вивчення хімії відповідно - 180 - 90; фізики з основами механіки - 396 - 240; аналогічна картина спостерігалась у технікумах та школах ФЗУ на базі 7-ми річки. На вивчення математики у технікумі передбачалось 300 навчальних годин, а у школі ФЗУ - 210; фізики з технічною механікою відповідно 380 і 225; рідної мови та літератури - 210 - 150.

У цьому розділі викладено характеристику системи підготовки педагогічних кадрів для професійних закладів України. На основі здійсненого аналізу встановлено, що поряд з факультетом

професійної освіти в Україні функціонували однорічні педагогічні курси при вищих навчальних закладах, різноманітні курси перекваліфікації викладачів та інструкторів, проводилися екскурсії на виробництво, планувались закордонні відрядження з метою підвищення рівня педагогічних кадрів. У процесі дослідження виявлено, що розширення мережі шкіл ФЗУ та інших форм підготовки кваліфікованих робітників вимагало покращення забезпеченості навчальних закладів кадрами викладачів та майстрів виробничого навчання. У закладах профтехосвіти не вистачало відповідно підготовлених викладачів та інструкторів. У зв'язку з цим, органами народної освіти було організовано короткострокові курси для технічного персоналу та кваліфікованих робітників, які залучалися до педагогічної роботи в закладах профтехосвіти.

Викладені вище причини обумовлювали залучення сумісників, особливо для викладання загальнотехнічних та спеціальних предметів. У школах ФЗУ колишнього СРСР їх кількість становила до 53,3%, а на різноманітних курсах до - 60,2%. Звичайно, серед викладачів та інструкторів-сумісників були передусім виробничники. Однак, маючи значний практичний досвід, вони не були підготовлені до педагогічної діяльності, не знали специфіки навчально-виховного процесу. До того ж вони були перевантажені основною роботою на підприємствах. Все це негативно позначалося на підготовці молодих робітників.

Робиться висновок, що, не зважаючи на складні соціально-економічні умови, слабку матеріально-технічну базу навчальних закладів, проводилась певна робота щодо забезпечення закладів профтехосвіти викладацько-інструкторським персоналом. У досліджуваний період кількісно були досягнуті певні злобутки в підготовці педагогічних та інструкторських кадрів. Однак рівень їх педагогічної, загальноосвітньої і професійної підготовка не відповідав вимогам часу.

У висновках узагальнено результати дослідження, визначено напрями подальшого розвитку даної проблеми.

Сучасні соціально-економічні умови, безумовно, відрізняються від тих, що були у досліджуваний період. І тому нема необхідності копіювати та повторювати накопичений досвід, деякі форми професійної підготовки молоді. Водночас зазначимо, що позитивний досвід підготовки кваліфікованих спеціалістів у закладах

профтехосвіти України в 30-ті роки повинен враховуватися сучасними професійно-технічними закладами. Це дасть змогу уникнути раніше допущених помилок, зокрема, здійснення підготовки спеціалістів з вузького кола професій, використання випускників професійних шкіл не за призначенням, незадовільного зв'язку теорії з практикою, ігнорування науково-методичного забезпечення професійно-технічних навчальних закладів.

На основі узагальнення результатів аналізу дослідницьких матеріалів з питань розвитку професійної освіти в Україні в 1929-1940 роки нами виявлено такі тенденції: об'єктивне врахування економічних, соціально-політичних умов, що склалися в Україні в 30-ті роки; підготовка кваліфікованих кадрів на основі оновлення змісту навчання з використанням ідей інтеграції та диференціації; створення нових типів навчальних закладів профтехосвіти та розвиток їх мережі; продовження здійснення політики українізації навчально-виховного процесу, перехід на українську мову викладання, видання українських підручників. Отже, ми дійшли до висновку, що в умовах розбудови Української держави, розвитку національної освіти, в тому числі й професійної, реалізації Державної національної програми "Освіта" історичний досвід розвитку і становлення професійної школи в Україні має науковий і практичний інтерес.

В умовах розбудови системи освіти в суверенній Україні цей досвід доцільно використовувати з метою реалізації Державної національної програми "Освіта", зокрема:

-формування національної самосвідомості майбутнього робітника, задоволення духовних та культурних потреб учнів ПТУ, коледжів, ліцеїв та інших професійних навчальних закладів на основі принципів гуманізації та демократизації професійно-технічної школи;

-створення нових типів закладів профтехосвіти з різномірною професійною підготовкою робітника в умовах переходу до ринкової економіки;

-оновлення змісту професійної освіти, визначення її стандартів на рівні досягнень науки, техніки і технологій та світового досвіду на основі використання ідей інтеграції та диференціації загальноосвітньої і професійної підготовки;

-визначення науково обгрунтованої номенклатури робітничих

професій і спеціальностей відповідно до нових соціально-економічних і культурних потреб;

-здійснення диференційованої програми зайнятості населення, працевлаштування випускників професійних навчально-виховних закладів відповідно до одержаної спеціальності, а також їх соціального захисту;

-створення національної системи науково-методичного забезпечення професійної освіти, підготовка та видання навчальних програм, підручників, посібників, дидактичних матеріалів нового покоління для професійного навчання робітників.

На нашу думку, з метою вдосконалення підготовки інженерно-педагогічних кадрів для професійно-технічних училищ у навчальних закладах різного типу доцільно передбачити спецкурси з історії розвитку професійно-технічної освіти України; розробити тематику курсових, дипломних робіт з цієї проблеми; організувати дослідницьку роботу студентів в архівах, бібліотеках, краєзнавчих музеях, у навчальних закладах та на виробництві. У професійно-технічних закладах доцільно вивчати питання історії освіти в Україні і, зокрема, професійної. Виховання учнів на традиціях профтехшколи України є необхідною умовою успішного розв'язання завдань підготовки висококваліфікованих, професійномобільних, конкурентоспроможних, соціально активних робітників. Цій меті могли б слугувати і спеціально видані матеріали з історичних проблем становлення та розвитку системи професійно-технічної освіти в Україні.

До перспективних напрямів дослідження цієї проблеми ми відносимо: вивчення особливостей інтегрування змісту навчального матеріалу з предметів профтехциклу та загальноосвітніх дисциплін; діяльності педологічних кабінетів; керівництва та управління навчально-виховним процесом; порівняльного аналізу зарубіжного досвіду підготовки робітничих кадрів у досліджуваній період.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Історичний аспект проблеми підготовки робітників масових професій в Україні. -В науково-методичному зб. "Диференційоване навчання у закладах профтехосвіти". -К.: НДІ педагогіки України. - 1992. -с.144-154.

2. Система підготовки кваліфікованих кадрів для сільського

господарства у 20-30 роки в Україні. -В науково-методичному зб. "Удосконалення навчально-виховного процесу в профтехзакладах сільськогосподарського профілю". -К.: АПН України.- 1993. -с.115-120.

3. З досвіду виховання національної самосвідомості молоді у закладах профтехосвіти України в 20-30-ті роки: Тези доповідей та виступів на Всеукраїнській науково-практичній конференції "Соціалізація та розвиток особистості як проблема національної освіти". -Ніжин. -1993. -с.225-227.

4. Особенности подготовки квалифицированных рабочих в профтехшколе Украины в 20-30-е годы: Тезисы докладов на 1-межотраслевой научно-практической конференции "Современные проблемы профессиональной подготовки высококвалифицированных рабочих кадров". -Кировоград. -1992. -с.32-34.

5. Творческое использование опыта в подготовке рабочих в профтехшколе Украины в 20-30-е годы: Тезисы докладов и выступлений на первой Российской научно-практической конференции с международным участием "Проблемы социологии профессионального образования рабочих". -Санкт-Петербург: Ин-т профтехобразования РАО. -1993. -с.54-55.

Я. Любченко

Підписано до друку 18.06.93. 06'ем 1д.а. Формат 60x84 1/16.
Тир. 100 екз. Зам.549. ДООД КДПУ ім.М.П.Драгоманова, П'єрогова, 9.

ALP 50.103

168491

Ab 28.109

AB 28.109

См. также в каталоге № 2000. № 28.109. Номер 28.109
Тип: 100-я. № 28.109. № 28.109. № 28.109. № 28.109.